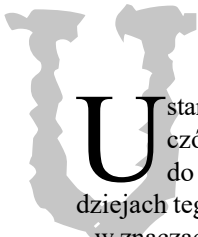

Robert Piwko

ORCID: 0000-0001-8458-0812
(Delegatura Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach)

„TRZEBA PRZEPROWADZIĆ FAKTYCZNĄ CZYSTKĘ”. RAPORT Z INSPEKCJI PRZEPROWADZONEJ W KOMENDZIE WOJEWÓDZKIEJ MO W KIELCACH Z SIEDZIBĄ W SANDOMIERZU W STYCZNIU 1945 R.

 Ustanowienie oraz funkcjonowanie tymczasowej administracji na terenie tzw. przyczółka sandomierskiego, czyli obszaru Kielecczyzny zajętego przez Sowieców do sierpnia 1944 r., było jednym z ważniejszych wydarzeń w najnowszych dziejach tego regionu. Niespełna półroczny okres – od lipca 1944 r. do stycznia 1945 r. – w znaczący sposób wpłynął na los tysięcy mieszkańców ziemi sandomierskiej. Zakończyła się wówczas niemiecka okupacja, a jednocześnie rozpoczął się proces zniewalania Polski przez Rosję Sowiecką.

W okresie Polski „ludowej” badania nad przyczółkiem sandomierskim ogniskowały się wokół aspektu militarnego oraz historii politycznej i społeczno-gospodarczej. Podejmowane wtedy prace były prowadzone zgodnie z kierunkiem realizowanej przez państwo polityki historycznej. Stąd też w publikacjach o profilu wojskowym analizowano przede wszystkim przebieg walk z okresu lipca i sierpnia 1944 r., a pomijano wątki związane z funkcjonowaniem sowieckiej administracji wojskowej czy też z negatywnymi konsekwencjami stacjonowania na tych terenach oddziałów Armii Czerwonej. W ograniczonej i zideologizowanej perspektywie przedstawiano przebieg wydarzeń politycznych, społecznych i gospodarczych, do których doszło na przyczółku w drugiej połowie 1944 r. Dokonywano przy tym wielu uproszczeń w opisie zjawisk i zachodzących procesów.

Przykładem było np. pomijanie kwestii opresyjnej działalności prowadzonej przez sowieckie i polskie struktury organów bezpieczeństwa państwa¹.

Począwszy od lat dziewięćdziesiątych XX w., ten niepełny obraz sytuacji panującej na obszarze przyczółka sandomierskiego był systematycznie uzupełniany, m.in. o nieznane lub niebadane wcześniej zagadnienia dotyczące genetyki i funkcjonowania struktur komunistycznego aparatu represji². Tematyka ta poruszana była również przez autorów zajmujących się problematyką instalowania nowej władzy na Kielecczyźnie oraz opisujących popełnione w tym czasie akty terroru³. Pomimo jednak widocznego wzrostu zainteresowania badaczy dziejami aparatu represji państwa, niektóre obszary związane z tą tematyką pozostają w dalszym ciągu słabo rozpoznane. Dotyczy to np. szczegółów obecności na tych terenach sowieckich organów bezpieczeństwa oraz okoliczności powstania tam struktur Milicji Obywatelskiej.

Funkcjonowanie MO w latach 1944–1957 doczekało się omówienia w monografii Piotra Majera, który m.in. przedstawił genezę formacji oraz jej umiejscowienie w strukturach komunistycznego państwa⁴. W kontekście niniejszych rozważań szczególnie interesujące są ustalenia dotyczące kształtowania się koncepcji powołania do życia MO jako organu porządkowego Polski „ludowej”. Formacja ta została utworzona na podstawie Dekretu PKWN z 27 lipca 1944 r. o ustanowieniu Milicji Obywatelskiej. Akt ten po zatwierdzeniu przez Krajową Radę Narodową na posiedzeniu w dniu 15 sierpnia 1944 r. został wydrukowany w Dzienniku Ustaw nr 2 z 1944 r. Jednak z nieznanym

¹ Zob. np.: *Znaczenie przyczółka sandomiersko-baranowskiego dla ofensywy styczniowej*, red. K. Urbański, Sandomierz 1975; J. Naumiuk, *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie 1944–1947*, Lublin 1969. Jan Naumiuk swój wywód na temat rzeczywistości panującej na przyczółku zakończył podsumowaniem: „Przyczółek sandomierski ze swymi niezwykle trudnymi warunkami dla ludzi sprawujących władzę był doskonałą szkołą rządzenia i miernikiem oddania dla sprawy ludu. Brak doświadczenia często nadrabiali oni poświęceniem i dlatego też w większości pomyślnie zdali ten trudny egzamin. Władza ludowa na przyczółku wszelkie trudności pomyślnie rozwiązywała przede wszystkim dzięki bliskiej i braterskiej współpracy Polskiej Partii Robotniczej (PPR) z lewicowym nurtem ruchu ludowego”. J. Naumiuk, *op. cit.*, s. 78.

² W tym miejscu warto przywołać szkic Roberta Kuśnierza poświęcony WUBP w Kielcach z siedzibą w Rytwianach, w którym autor zaprezentował nie tylko materiały źródłowe oraz ustalenia dotyczące okoliczności przeniesienia siedziby „bezpieki” z Rytwian do Sandomierza, lecz także podał podstawowe informacje na temat organizacji wewnętrznej urzędu oraz jego obsady personalnej. R. Kuśnierz, *Początki organów bezpieczeństwa publicznego na Kielecczyźnie (WUBP z siedzibą w Rytwianach)* [w:] *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofowski, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 33–38. Zob. też: W. Frazik, *Twarze kieleckiej bezpieki – wstęp* [w:] *Katalog wystawy „Twarze kieleckiej bezpieki”*, oprac. M. Komaniecka, Kraków 2007, s. 7–8; M. Jończyk, *Struktura aparatu bezpieczeństwa oraz siedziby cywilnych instytucji publicznych w Kielcach w latach 1945–1946* [w:] *Wokół pogromu kieleckiego*, t. II, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008, s. 93–94.

³ Zob. m.in.: K. Fedorowski, *Represje PUBP w Sandomierzu wobec Kościoła rzymskokatolickiego w latach 1944–1956 – problematyka personalno-organizacyjna*, „Studia Sandomierskie. Teologia, Filozofia, Historia” 2012, nr 19/1, s. 17–65; S. Kucharski, R. Piwko, *Kucharski Tadeusz*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2016, nr 44, s. 259–273; R. Piwko, *Obozowe Drużyny Bojowe w Sandomierzu (1944–1946). Działalność organizacji Bronisława Sokolowskiego „Franta” oraz represje komunistyczne wobec jej członków*, Kielce–Kraków 2016, s. 35–39; *idem*, *Ppor. rez. Jan Kuśnierz „Mysz”*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2016, nr 42, s. 289–295; *idem*, *Raoul Sergiusz Madela „Paproc” (1914–1945). Zarys biografii ostatniego szefa wywiadu Obwodu AK Sandomierz*, Sandomierz 2019, s. 63–82; *idem*, *Sprawa sandomierska. Wokół mord sądowego dokonanego na żołnierzach Obwodu AK Sandomierz w lutym 1945 r.* (w druku).

⁴ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.

przyczyn cały jego nakład został wycofany, a w jego miejsce opublikowano Dziennik, który nie zawierał już wspomnianego dekretu. Milicję ostatecznie powołano Dekretem PKWN z dnia 7 października 1944 r. o Milicji Obywatelskiej. W akcie tym określono najważniejsze zadania formacji, do których należały: ochrona bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego, dochodzenie i ściganie przestępstw, wykonywanie zleceń władz administracyjnych, sądów i prokuratur w zakresie przewidzianym obowiązującym prawem. Struktury MO miały być zorganizowane zgodnie z podziałem administracyjnym kraju, a na czele formacji podlegającej kierownikowi Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN miał stać komendant główny. Według pierwotnego zamysłu ujętego w dekrete PKWN z lipca 1944 r. struktury terenowe MO miały być tworzone przez miejskie i gminne rady narodowe⁵.

Pomimo anulowania dekretu lipcowego koncepcja zakładająca funkcjonowanie jednostek milicji przy radach narodowych realizowana była na przyczółku sandomierskim do października 1944 r., a usankcjonowanie tej praktyki nastąpiło wraz z utworzeniem 29 sierpnia 1944 r. Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach oraz przyjęciem 9 września tego roku schematu jej organizacji wewnętrznej⁶. Utworzono wówczas dziesięć wydziałów, w tym Wydział Bezpieczeństwa Publicznego. Na jego czele postawiono Hipolita Duljasza⁷, któremu przyznano kompetencje organizowania i nadzorowania działalności kieleckich organów bezpieczeństwa, w tym MO⁸.

W tak nakreślonych ramach prawnych rozbudowywano sieć posterunków i komisariatów. Na ulicach Sandomierza rozklejono afisze informujące o utworzeniu w mieście struktur MO. Burmistrz miasta zawiadamiał, że 31 sierpnia „powstała w Sandomierzu Milicja Obywatelska, celem zapewnienia ochrony obywatelom porządku, ładu i bezpieczeństwa. Organ Służby Bezpieczeństwa należy powitać z uznaniem i radością. Należy zatem podporządkować się i wypełniać wszystkie polecenia, ażeby w krótkim czasie życie wróciło do normalnego biegu i każda Obywatelka i Obywatel mogli żyć spokojnie, a zarazem budować Wielką Sprawiedliwą Polskę Demokratyczną Ludową”⁹. We wrześniu 1944 r. działały już komendy powiatowe MO w Stopnicy i Sandomierzu, w których służyło nie mniej niż 436 funkcjonariuszy¹⁰.

W połowie października 1944 r. dotychczasowy model funkcjonowania MO uległ zmianie. Po przeniesieniu kieleckiej WRN do Sandomierza spod jej kompetencji wyłączono struktury aparatu bezpieczeństwa państwa. Przestał istnieć Wydział Bezpieczeństwa Publicznego WRN, który przekształcono w Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu. Powołano także Komendę

⁵ *Ibidem*, s. 27.

⁶ M. Jończyk, *op. cit.*, s. 93. W piątym punkcie przywołanego zarządzenia Wojewódzkiej Rady zapisano: „Organami odrodzonego państwa polskiego są powiatowe, gminne i miejskie rady narodowe oraz powołane przez nie organy Milicji Obywatelskiej”. B. Belczewski, *Pierwsze dni*, Warszawa 1964, s. 326.

⁷ Zob. przyp. nr 40, s. 333.

⁸ B. Belczewski, *op. cit.*, s. 326–327.

⁹ AP w Kielcach Oddział w Sandomierzu, Akta miasta Sandomierza, 2121, Zawiadomienie o utworzeniu struktur MO, 31 VIII 1944 r., s. 8. Jan Naumiuk proces powstawania struktur resortu opisał w następujący sposób: „Rady narodowe, które tworzyły swoje biura, spełniające funkcje właściwe władzy wykonawczej, powoływały do życia również organy bezpieczeństwa – urzędy bezpieczeństwa publicznego i Milicję Obywatelską. W urzędzie WRN czy PRN jednymi z głównych były zawsze wydziały bezpieczeństwa, których kierownicy pełnili jednocześnie obowiązki komendantów MO lub kierowników urzędów bezpieczeństwa publicznego”. J. Naumiuk, *op. cit.*, s. 61.

¹⁰ *Ibidem*, s. 63.

Wojewódzką MO okręgu kielecko-radomskiego w Sandomierzu¹¹. Jej właściwość terytorialna pokrywała się z zasięgiem przyczółka sandomierskiego i obejmowała części powiatów: sandomierskiego, stopnickiego i opatowskiego. Komendantem wojewódzkim został Marcin Kaczmarczyk¹², którego zadaniem było przeprowadzenie reorganizacji struktur oraz kontynuowanie rozbudowy sieci posterunków i komend. Pod koniec 1944 r. przyjęto schemat organizacyjny komendy oraz dokonano obsady personalnej najważniejszych stanowisk kierowniczych. Kwestie te uregulowano rozkazem komendanta wojewódzkiego MO z 28 grudnia 1944 r.¹³

Kolejne zmiany, tym razem związane z przeniesieniem wojewódzkich struktur MO do Kielc, nastąpiły po rozpoczęciu ofensywy styczniowej przez Armię Czerwoną. Wraz z postępującymi wojskami sowieckimi, które sukcesywnie zajmowały pozostałe tereny województwa, do jego stolicy przenoszone były instytucje wyższego szczebla, w tym struktury organów bezpieczeństwa¹⁴.

Służba milicjantów na przyczółku sandomierskim miała zróżnicowany charakter. Z jednej strony funkcjonariusze wykonywali czynności związane z zapewnieniem i utrzymaniem porządku publicznego, zwalczaniem aktów bandytyzmu, ściganiem przestępstw pospolitych oraz nadzorowaniem wykonywania zarządzeń władz administracyjnych i sowieckich władz wojskowych¹⁵. Z drugiej – stanowili wsparcie dla funkcjonariuszy UB i sowieckich organów bezpieczeństwa prowadzących działania o charakterze represji politycznych¹⁶. Ich eskalacja przypadła na listopad i grudzień

¹¹ Kwestia nazewnictwa działającej w tym czasie komendy Milicji Obywatelskiej jest skomplikowana. W materiałach wytworzonych w II połowie 1944 r. historyk odnajdzie co najmniej kilka wariantów zapisów nazwy komendy, np. Wojewódzka Komenda MO Województwa Kieleckiego (siedziba w Sandomierzu) oraz Wojewódzka Komenda MO w Sandomierzu. Autor w dalszej części tekstu posługuje się nazwą: Komenda Wojewódzka MO okręgu kielecko-radomskiego w Sandomierzu jako występującą najczęściej w dokumentach wytworzonych w tym czasie. Używano jej regularnie w korespondencji z Komendą Główną MO w Lublinie prowadzoną od października do grudnia 1944 r. AIPN, 1550/2056, Raporty sytuacyjne i raport z inspekcji KW MO okręgu kielecko-radomskiego w Sandomierzu z okresu październik–grudzień 1944 r.

¹² Zob. przyp. nr 4, s. 325.

¹³ Na jego mocy utworzono: Wydział Polityczno-Wychowawczy (szef Roman Dyszewski), Sekretariat (szef Józef Szkutnicki), Wydział Personalny (szef Antoni Majewski), Wydział Śledczy (szef Jan Góra), Wydział Zewnętrzny (szef Zygmunt Dąbrowski), Wydział Gospodarczo-Finansowy (szef Antoni Jarosz). W ramach KW MO istniał również Batalion Operacyjny MO, liczący pod koniec 1944 r. ponad 300 szeregowych, 200 podoficerów i 70 oficerów. AIPN Ki, 018/13, Ireneusz Kuliński, „Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność WUBP i KW MO w Kielcach”, praca magisterska napisana pod kierunkiem płk. dr. Zenona Jakubowskiego w Zaocznym Studium Magisterskim Akademii Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1976, s. 27–29.

¹⁴ Według Marka Jończyka pierwsze grupy funkcjonariuszy MO z Sandomierza przybyły do Kielc 16 I 1945 r. Nowym komendantem wojewódzkim został Paweł Kuźnicki. Niebawem w Kielcach utworzono również KP MO oraz KM MO. Pierwsza siedziba KW MO w Kielcach znajdowała się przy placu Wolności 8. M. Jończyk, *op. cit.*, s. 96.

¹⁵ W listopadzie 1944 r. do głównych zadań realizowanych przez milicjantów należało: poszukiwanie sprawców kradzieży oraz zabójstw, prowadzenie rewizji w budynkach osób podejrzanych o przechowywanie broni, ściganie osób podejrzanych o pędzenie bimbru. Jednocześnie funkcjonariusze MO uczestniczyli w ściąganiu kontyngentów zbożowych i bydłych, doprowadzali ludzi na roboty publiczne oraz nadzorowali ewakuację osób z terenów przyfrontowych. Milicjanci brali też udział w realizacji reformy rolnej. AIPN, 1550/2056, Raporty sytuacyjne i raport z inspekcji KW MO okręgu kielecko-radomskiego w Sandomierzu z okresu październik–grudzień 1944 r.

¹⁶ Udział funkcjonariuszy MO w działaniach przeciwko członkom podziemia niepodległościowego potwierdzają m.in. wspomnienia milicjantów oraz dokumenty z akt osobowych. Nierzadko po zakończe-

1944 r., co należy łączyć z tzw. zwrotem październikowym¹⁷. Na terenie przyczółka sandomierskiego jego skutki uwidaczniały się we wzmożeniu prześladowań członków i współpracowników Polskiego Państwa Podziemnego¹⁸.

Funkcjonowanie Milicji Obywatelskiej na terenie przyczółka sandomierskiego jest interesującym, a przy tym stosunkowo słabo rozpoznany problem badawczy. Działalność tamtejszej milicji i jej funkcjonariuszy to element, który wpływał na kształt ówczesnej rzeczywistości. Rozpoczęcie prac nad historią tego organu aparatu represji wymaga przeprowadzenia stosunkowo szerokiej kwerendy archiwalnej, którą poprzedzić powinna próba uporządkowania obecnego stanu badań. Koniecznym wydaje się

niu służby wystawiano dla celów emerytalnych oddzielne zaświadczenie potwierdzające uczestnictwo funkcjonariusza w walkach z członkami podziemia antykomunistycznego.

¹⁷ „Zwrot październikowy” (1944 r.) – określenie opisujące charakter zmian dokonujących się w polityce wewnętrznej realizowanej przez PPR po wizycie delegacji KRN i PKWN w ZSRS (28 IX – 3 X 1944 r.). Podczas odbytych wówczas spotkań, m.in. z Józefem Stalinem oraz gronem jego najbliższych współpracowników, poddano ostrej krytyce dotychczasowe działania kierownictwa PPR. Efektem zgłoszonych przez Sowietów „uwag i zastrzeżeń”, a w zasadzie połajanek i grózb skierowanych wobec delegatów PPR, był wzrost opresyjności władzy wobec środowisk i grup uznanych za wrogie lub nieprzychylnie. Jerzy Eisler jako jeden z pierwszych rezultatów „zwrotu” wskazał utworzenie w ramach KC PPR Wydziału Wojskowego, czuwającego m.in. nad utrzymaniem „czystości ideologicznej” w wojsku. Zdaniem Anny Sobór-Świdorskiej skutki „zwrotu październikowego” to przede wszystkim wzmożenie akcji represyjnej oraz przyspieszenie realizacji reformy rolnej. J. Eisler, *Siedmiu wspaniałych. Poczest pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014, s. 61–63; A. Sobór-Świdorska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009, s. 139.

¹⁸ Skala represji na przyczółku sandomierskim popełnianych przez funkcjonariuszy sowieckiego i polskiego aparatu bezpieczeństwa w II połowie 1944 r. pozostaje jednym z mniej rozpoznanych zagadnień w najnowszych dziejach Kielecczyzny. Dotychczasowe publikacje oraz sondażowe wyniki kwerend archiwalnych wskazują, że pierwszym środowiskiem dotkniętym sowieckimi represjami byli żołnierze Sił Zbrojnych w Kraju i członkowie cywilnych struktur Polskiego Państwa Podziemnego. Jedną z pierwszych form represji były zatrzymania żołnierzy AK przez Sowietów oraz więzienie ich w trudnych, polowych warunkach. Część z nich została zesłana w głąb ZSRS, gdzie wykonywała niewolniczą pracę w zakładach przemysłowych, gospodarstwach rolnych lub w gospodarce leśnej. Większość „internowanych” wróciła do Polski w 1947 r. Jednymi z zatrzymanych byli: Aleksander Damazy Szymański ps. „Ali” – żołnierz zamojskich struktur AK oraz Tadeusz Leśniak – żołnierz sandomierskich struktur AK. „Ali” od listopada 1943 r. mieszkał i pracował w Sandomierzu. W listopadzie 1944 r. otrzymał posesję w Urzędzie Wojewódzkim w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu. W grudniu tego roku „został aresztowany przez Armię Czerwoną i wywieziony do ZSRS za wrogą działalność w org[anizacji] AK, w którym to przebywał do 1947 r.”. Z kolei Tadeusz Leśniak został zatrzymany i wywieziony z Sandomierza w listopadzie 1944 r. Osadzono go w obozie nr 270 w Borowiczach – podobóz Jogła, gdzie wykonywał prace budowlane. Właśnie w listopadzie 1944 r. nastąpiła intensyfikacja działań funkcjonariuszy Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN, w tym WUBP w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu oraz PUBP w Sandomierzu. Dokonywali oni aresztowań osób uznanych za przeciwników ustroju komunistycznego. Najczęściej byli oni przetrzymywani w budynkach sandomierskiego UB, w więzieniu na Zamku w Sandomierzu, część z nich przetransportowano również do więzienia na Zamku w Lublinie. W ewidencji więziennej zachowały się dane co najmniej kilkunastu osób osadzonych na lubelskim Zamku, których oskarżono o przynależność do AK lub działalność w jej strukturach. Byli to: Bogdan Purzycki, Kazimierz Markuszewski, Wincenty Czechowicz, Janusz Jabłkowski, Stanisław Lipiec, Tadeusz Lipiec, Roman Parlicki (kierownik PUBP w Sandomierzu), Franciszek Wołczko, Kazimierz Czechowicz, Marian Piątek, Stefan Polit, Jan Kuśnierz. AIPN Lu, 010/196, t. 1, Pismo do naczelnika Wydziału X WUBP w Lublinie dot. Aleksandra Szymańskiego, 30 XII 1952 r., k. 63; *Księgi więzienia na Zamku w Lublinie 1944–1954*, t. II: *Księga główna więźniów śledczych 8 XII 1944–22 II 1945*, red. i oprac. A.T. Filippek, M. Krzysztofik, Lublin 2010, s. 106–107, 133–134; R. Piwko, *Tadeusza Leśniaka droga na Wschód, „Sandomierzanie. Pismo Społeczno-Kulturalne”* 2019, nr 2, s. 8–10.

ponowne sięgnięcie do części dokumentów stanowiących podstawę źródłową tekstów opublikowanych w okresie Polski „ludowej”. Usystematyzowania wymagają także informacje dotyczące działań podejmowanych przez funkcjonariuszy MO na przyczółku, które zamieszczone są w pracach wydanych po 1990 r.

Kolejnym krokiem powinna być kwerenda archiwalna. Niestety, już na wstępie trzeba zaznaczyć, że z okresu działalności Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego kieleckiej WRN w Rytwianach oraz KW MO okręgu kielecko-radomskiego w Sandomierzu zachowała się niewielka liczba dokumentów administracyjnych. W związku z tym kwerendę należy przeprowadzić także w materiałach innych instytucji funkcjonujących na przyczółku sandomierskim, przede wszystkim organów centralnych sprawujących kontrolę nad milicją.

Badania prowadzone w Archiwum Państwowym w Kielcach i w jego sandomierskim oddziale, Archiwum Akt Nowych oraz sieci archiwów Instytutu Pamięci Narodowej doprowadziły do odnalezienia materiałów dokumentujących funkcjonowanie struktur MO na terenie przyczółka sandomierskiego. Spośród nich trzeba wymienić sprawozdania przygotowane przez funkcjonariuszy KW MO okręgu kielecko-radomskiego w Sandomierzu¹⁹ dla Komendy Głównej, obejmujące okres od października do grudnia 1944 r. Zawarte są w nich informacje o organizacji komendy wojewódzkiej, komend powiatowych oraz części posterunków. W pierwszym sprawozdaniu, z października 1944 r., dokonano krótkiej charakterystyki komórek organizacyjnych działających na terenie trzech powiatów „przyczółkowych”. W kolejnych dokumentach podano uszczegółowione dane na temat stanu organizacyjnego komendy wojewódzkiej, Batalionu Operacyjnego MO i komend powiatowych, a także posiadanej ilości broni i jej rodzajach, środków lokomocji oraz umundurowania. Interesujące są także omówienia postaw prezentowanych w tym czasie przez funkcjonariuszy oraz informacje dotyczące wykonywanych przez nich obowiązków służbowych. Na przykład w sprawozdaniu z 7 grudnia 1944 r. pisano m.in.: „W okresie sprawozdawczym na terenie województwa, [na] oswojonych terenach, przez organa milicji zostały aresztowane 54 osoby za różne kradzieże, opór władzy, nielegalne posiadanie aparatów radiowych i broni oraz za wysługiwanie się Niemcom w czasie wojny”²⁰. Zaletą okresowych sprawozdań jest cykliczność ich sporządzania oraz szczegółowość danych odnoszących się do warunków służby. Niewątpliwie jednak najbardziej interesującym materiałem spośród odnalezionych w warszawskim archiwum Instytutu pozostaje publikowany tutaj Raport nr 6 o inspekcji planowej Wojewódzkiej Komendy MO województwa kieleckiego (siedziba w Sandomierzu), który został przygotowany w styczniu 1945 r. przez zespół kierowany przez Józefa Kratkę – inspektora Komendy Głównej MO. Dokument wraz z załącznikami adresowany był do komendanta głównego MO²¹.

Publikowany raport to najpełniejszy znany obecnie dokument dotyczący funkcjonowania milicji na przyczółku sandomierskim. Stanowi – wraz z załącznikami²² –

¹⁹ AIPN, 1550/2056, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komendy MO w Sandomierzu do kierownika Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Sandomierzu, 12 X 1944 r., b.p.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ AIPN, 1550/741, Raport nr 6 o inspekcji planowej Wojewódzkiej Komendy MO województwa kieleckiego (siedziba w Sandomierzu), Sandomierz, 10 I 1945 r., s. 1–5.

²² Do raportu Józefa Kratki dołączone były dwa załączniki. Pierwszym był raport Stanisława Glinki zawierający opis komórek organizacyjnych komendy wojewódzkiej, krótkie charakterystyki funkcyjna-

podsumowanie półrocznego okresu tworzenia oraz działalności tej formacji. Zawiera szczegółowe dane o obsadzie komendy wojewódzkiej oraz podległych jej struktur. W znaczącym stopniu uzupełnia warstwę faktograficzną dotyczącą organizacji komendy, wyposażenia milicjantów oraz personaliów osób zajmujących stanowiska kierownicze.

W raporcie dokonano bilansu dotychczasowej działalności komendy wojewódzkiej. Nie unikano formułowania krytycznych ocen dotyczących funkcjonariuszy, pracy poszczególnych posterunków, warunków służby i zauważonych nieprawidłowości. Poczynione obserwacje niekiedy wydają się blahe, jak np. uwaga o niedyscyplinowaniu funkcjonariuszy Posterunku MO w Samborcu. Część informacji ma jednak charakter istotnych dla historyka sygnałów o skali infiltracji struktur milicyjnych przez podziemie niepodległościowe, a także o relacjach funkcjonariuszy z Sowietami.

Dokument – bardzo krytyczny wobec funkcjonariuszy stojących na czele wojewódzkich struktur MO – zakończono sformułowaniem wniosków pokontrolnych. Zalecono w nich przede wszystkim przeprowadzenie zmian personalnych oraz zwiększenie liczby członków partii komunistycznej wśród funkcjonariuszy zajmujących stanowiska kierownicze w kieleckiej MO.

Raport został sporządzony na pięciu kartach zapisanych pismem maszynowym, jednostronnie. Z powodu znacznej objętości załączników oraz dużego stopnia ich szczegółowości autor zrezygnował z ich publikowania. Celem niniejszego tekstu jest bowiem próba przekrojowego ukazania problematyki związanej z funkcjonowaniem Komendy Wojewódzkiej MO na przyczółku. Wydaje się, że najwłaściwszym sposobem, by to osiągnąć, było przeanalizowanie raportu końcowego.

Publikowany dokument pochodzi z grupy materiałów źródłowych przechowywanych w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, którym nadano sygnaturę IPN BU 1550/741. W czasie jego opracowywania poprawiono błędy ortograficzne i interpunkcyjne. W raporcie występują liczne podkreślenia naniesione czerwonym ołówkiem, którymi wyróżniono albo wybrane wiersze (lub ich fragmenty) tekstu, albo też całe akapity. Dokument publikowany jest po raz pierwszy.

riuszy odpowiadających za pracę poszczególnych jej wydziałów i referatów oraz ogólną ocenę komendy. Drugim było sprawozdanie Grzegorza Rajewicza dotyczące funkcjonowania Wydziału Gospodarczo-Finansowego komendy. Omówiono w nim organizację wydziału, przeprowadzono analizę funkcjonowania jego części składowych oraz dokonano oceny fachowości funkcjonariuszy i zatrudnionych w nim osób cywilnych. W sprawozdaniu ogólnie scharakteryzowano również prace prowadzone w zakresie polityki finansowej, pozyskiwania i gospodarowania żywnością oraz aktualnego stanu uzbrojenia i umundurowania komendy. Oba dokumenty opisują także dość wąskie obszary funkcjonowania „przyczółkowych” struktur MO. Wnioski kontrolujących – Stanisława Glinki i Grzegorza Rajewicza – zostały wykorzystane przez Józefa Kratkę w trakcie opracowywania zasadniczej części, tj. raportu głównego.

TEKST ŹRÓDŁA

1945 styczeń 10, [b.m.] – Raport nr 6 o inspekcji planowej Wojewódzkiej Komendy MO województwa kieleckiego (siedziba w Sandomierzu) adresowany do komendanta głównego MO gen. bryg. Franciszka Józwiaka

^aŚcisłe tajne^a

^aZarz[ąd] Pol[ityczno-Wychowawczy
Komendy Głównej MO¹]^b

Do
Komendanta Głównego MO
gen. bryg. [Franciszka Józwiaka] „Witolda”²

Inspektor Kom[andy] Gł[ównej] MO
[Józef] Kratko³, mjr

^{a-a} Wpisano odręcznie.

^b Poniżej nieczytelny podpis.

¹ Zarząd Polityczno-Wychowawczy KG MO – komórka organizacyjna Komendy Głównej MO utworzona Rozkazem komendanta głównego MO nr 14 z 21 X 1944 r. Obowiązki funkcjonariuszy Zarządu określił Rozkaz kierownika RBP PKWN nr 7 zatwierdzający status oficerów polityczno-wychowawczych MO. Na podstawie przywołanych aktów w strukturze komend wojewódzkich MO utworzono wydziały polityczno-wychowawcze. Ich odpowiednikami na niższych szczeblach były stanowiska zastępców komendantów do spraw polityczno-wychowawczych. T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1954*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1, s. 57.

² Franciszek Józwiak ps. „Witold”, „Tadek”, s. Ignacego i Antoniny, ur. 20 X 1895 r. w m. Huta. Podczas I wojny światowej żołnierz Legionów Polskich, internowany w Szczypiornie; od 1921 r. członek Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, następnie Komunistycznej Partii Polski, od 1931 r. kierownik Wydziału Wojskowego Komitetu Centralnego KPP; w 1937 r. osadzony w Berezie Kartuskiej, skazany na 10 lat pozbawienia wolności, do 1939 r. odbywał karę w więzieniu w Tarnowie; w czasie II wojny światowej przebywał w ZSRS, od 1941 r. członek Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików); szef Sztabu Głównego Gwardii Ludowej, następnie Armii Ludowej; 7 X 1944 r. powołany na stanowisko komendanta głównego MO w Lublinie, od stycznia 1945 r. na stanowisku komendanta głównego MO w Warszawie oraz wiceministra bezpieczeństwa publicznego; w latach 1948–1956 członek Biura Politycznego KC PZPR, kierował pracami Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej KC PZPR; uchwałą Rady Ministrów z 8 III 1949 r. zwolniony ze służby w organach bezpieczeństwa państwa; prezes NIK, w latach 1952–1955 minister kontroli państwowej; poseł do KRN, na Sejm Ustawodawczy oraz Sejm PRL; prezes m.in. Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Zmarł 23 X 1966 r. w Warszawie. Został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach. Baza Biblioteki Sejmowej, https://bs.sejm.gov.pl/F?func=full-set-set&set_number=037867&set_entry=000005&format=999 (dostęp 9 X 2019 r.); Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/498?katalog=5> (dostęp 9 X 2019 r.); Katalog kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/498?katalog=4> (dostęp 9 X 2019 r.).

³ Józef Kratko, s. Azriela i Roszy, ur. 16 IX 1914 r. w Pińsku. Członek Komunistycznego Związku Młodzieży Polski (1931–1938) i Komunistycznej Partii Polski (1935–1938); we wrześniu 1939 r. walczył w obronie Warszawy (ranny), w czasie wojny przebywał w ZSRS, w latach 1941–1942 był żołnierzem Polskich Sił Zbrojnych w ZSRS (armia gen. Władysława Andersa), a następnie oddziałów Wojska Polskiego podporządkowanych ZSRS (armia gen. Zygmunta Berlinga); od sierpnia 1944 r. w MO: zastępca do spraw polityczno-wychowawczych w Komendzie MO m.st. Warszawy z siedzibą w Otwocku, od

Raport nr 6

o inspekcji planowej Woj[ewódzkiej] Kom[andy] MO województwa kieleckiego
(siedziba w Sandomierzu)

I. Uwagi z inspekcji

1. Komenda Wojewódzka:

- kom[endant] wojew[ódzki] – kpt. [Marcin] Kaczmarczyk⁴,
- z[astęp]ca [komendanta] do spraw pol[ityczno]-wych[owawczych] – [Teofil] Krześniak⁵ (nieobecny podczas inspekcji – wyjechał nie wiadomo gdzie),
- z[astęp]ca [komendanta] do spraw operacyjnych^c – ppor. [Bolesław] Mazanka⁶.

3 XI 1944 r. w dyspozycji komendanta głównego MO w Warszawie, od 15 XI 1944 r. oficer inspekcyjny KG MO w Warszawie, od 13 VII 1945 r. komendant wojewódzki MO w Katowicach, od 19 VII 1946 r. szef WUPB w Katowicach, przeniesiony do MBP w Warszawie, pełnił m.in. funkcje dyrektora Departamentu IV MBP, Departamentu Szkolenia MBP oraz zastępcy i p.o. dyrektora Departamentu VII MBP, zwolniony ze służby 30 IV 1957 r. AIPN, 230/1121, Akta administracyjne dot. Józefa Kratki; AIPN, 0193/6976, Akta osobowe Józefa Kratki; Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/39390> (dostęp 28 X 2019 r.).

^c *W oryginalne*: liniowych.

⁴ Marcin Kaczmarczyk, s. Jana i Rozalii, ur. 14 III 1917 r. w m. Wola Solecka. Ukończył 2 klasy gimnazjum; w okresie międzywojennym żołnierz 10. pułku artylerii ciężkiej w Przemyślu; we wrześniu 1939 r. walczył na Podhalu, w czasie okupacji niemieckiej przebywał na Kielecczyźnie, członek oddziału BCh pod dowództwem Jana Sońty ps. „Ośka”; od września 1944 r. w MO: komendant wojewódzki MO na przyczółku sandomierskim, od stycznia 1945 r. p.o. zastępcą komendanta wojewódzkiego MO w Kielcach, od kwietnia tr. w dyspozycji KG MO w Warszawie (w jednym z życiorysów podał: „Latem 1945 r. wyjechał[em] na operację band dywersyjnych do Białej Podlaskiej, będąc jako doradca w sztabie [jednego] z pułków”), od września 1945 r. komendant miejski MO w Gdyni; zdezerterował ze służby 2 I 1946 r., ujawnił się 10 IV 1947 r. w Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Jeleniej Górze; po powrocie na Kielecczyznę był rozpracowywany przez Powiatowy Urząd do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Starachowicach jako były członek BCh. AIPN Gd, 130/2295, Akta osobowe Marcina Kaczmarczyka; AIPN Gd, 246/1, Kartoteka osobowa funkcjonariuszy b. MO WUSW w Gdańsku (karta dotycząca kpt. Marcina Kaczmarczyka); AIPN, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna MSW (karty dotyczące kpt. Marcina Kaczmarczyka); AIPN Ki, 0031/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW w Kielcach (karta dotycząca Marcina Kaczmarczyka); AIPN Ki, 104/1, Kartoteka ewidencyjna funkcjonariuszy MO i SB WUSW w Kielcach (karta dotycząca Marcina Kaczmarczyka).

⁵ Teofil Krześniak, s. Wawrzyńca i Florentyny, ur. 31 V 1904 r. w Ostrowcu Świętokrzyskim. W 1918 r. ukończył szkołę powszechną w Ostrowcu Świętokrzyskim, po zakończeniu nauki terminował, a potem pracował jako kowal; od 1923 do 1937 r. członek KPRP, a następnie KPP; w latach 1925–1928 oraz 1930–1936 aresztowany za prowadzenie działalności komunistycznej; w czasie okupacji niemieckiej robotnik m.in. w Staszowie i Łagowie; od 1943 r. w BCh; od grudnia 1944 r. członek PPR; od lipca 1944 r. w organach bezpieczeństwa państwa: zastępca szefa WUPB w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu, od listopada 1944 r. zastępca komendanta do spraw polityczno-wychowawczych w KW MO okręgu kielecko-radomskiego w Sandomierzu, instruktor polityczno-wychowawczy KW MO w Bydgoszczy i kierownik Sekcji Wyszkożenia KW MO we Wrocławiu; od 1947 r. poza strukturami milicji; sekretarz Komitetu Gminnego PPR w Karpaczu, a następnie magazynier i referent socjalny w Tartaku nr 1, który wchodził w skład Państwowego Przedsiębiorstwa Budowlanego w Karpaczu. AIPN, 1945/3, Akta osobowe Teofila Krześniaka; Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/121704> (dostęp 14 X 2019 r.).

⁶ Bolesław Mazanka, s. Tomasz i Ewy, ur. 14 VII 1913 r. w m. Grzybów. Ukończył szkołę powszechną, po czym rozpoczął praktykę w zawodzie szewca; służył w 39. Pułku Strzelców Lwowskich w Jarosławiu, absolwent szkoły podoficerskiej; we wrześniu 1939 r. walczył w okolicach Przemysła (ranny); w czasie wojny przebywał w domu rodzinnym w Grzybowie; od 1943 r. w BCh, m.in. wywiadowca, instruktor oraz komendant gminny; od sierpnia 1944 r. w MO na terenie przyczółka, przeniesiony do dyspozycji KW MO w Bydgoszczy, od maja 1945 r. komendant powiatowy MO w Wąbrzeźnie, zwolniony ze służby w II połowie 1946 r. AIPN, 706/338, Akta osobowe Bolesława Mazanki.

Inspekcja była utrudniona ze względu na ostrzał artylerii⁷. Cała Komenda Wojewódzka była pod wrażeniem wypadków ostatniej nocy (2 zabitych i kilku rannych). Komenda Wojewódzka przeniosła się do budynku drugiego i розміściła swoje biuro w dwóch pokojach⁸. Wypadki te dały nam możliwość przyjrzenia się pracy Komendy i Batalionu Operacyjnego⁹ właśnie w wypadkach nadzwyczajnych. Trzeba stwierdzić, że paniki w Komendzie ani milicji nie było. Nawet przy rozrywających się pociskach milicjanci nie schodzili z posterunków. Milicja natychmiast pośpieszyła na pomoc rannym i zawalonym gruzami cywilom. Komenda Wojewódzka faktycznie w dni inspekcji nie pracowała (ewakuacja rannych, pogrzeb itp.), ale mieliśmy możliwość zapoznania się z każdym działem pracy. Odczuwa się w pracy Komendy stare partyzanckie przyzwyczajenie działania kupą, przyjmowania decyzji w tow[arzystwie] innych kolegów i współtowarzyszy. Trzeba jednak podkreślić, że u kpt. Kaczmarczyka nie zatarła się i inna partyzancka właściwość – koleżeński i bliski stosunek do podwładnych. Kpt. Kaczmarczyk nie robi wrażenia człowieka, który wykorzystuje pozycję służbową dla osobistego wzbogacenia się.

Prawie cała Komenda (ponad 80 proc.), jak i MO pow[iatowe] to są partyzanci albo żołnierze¹⁰ BCh. Wszystkie kluczowe stanowiska w milicji są obsadzone przez oficerów BCh. Obserwuje się dużą zażyłość w stosunkach między oficerami. Obserwuje się głęboko rozwiniętą solidarność z tendencją krycia nawet błędów u podkomendnych, aby tylko nikt się nie skompromitował.

⁷ W II połowie 1944 r. część przyczółka sandomierskiego znalazła się w zasięgu niemieckiej artylerii i lotnictwa. Sandomierz ostrzeliwany był przede wszystkim z kierunku północnego (rejon Zawichostu). W mieście obowiązywał „stan pogotowia” na wypadek ostrzału lub bombardowań. W części kamienic mieszkalnych oraz w budynkach użyteczności publicznej piwnice zostały zaadaptowane na schrony. Potwierdzeniem zagrożenia, jakie stanowił ogień niemieckiej artylerii, było trafienie Bramy Opatowskiej, która została uszkodzona na poziomie pierwszej kondygnacji. AP w Kielcach Oddział w Sandomierzu, Akta miasta Sandomierza, 2121, Ogłoszenia, Ogłoszenie Miejskiej Rady Narodowej w Sandomierzu w sprawie obrony przeciwlotniczej, 16 X 1944 r., s. 43; R. Piwko, *Brama Opatowska*, „Sandomierzanin. Pismo Społeczno-Kulturalne” 2019, nr 12, s. 16–17.

⁸ W tym czasie KW MO okręgu kielecko-radomskiego w Sandomierzu prawdopodobnie zajmowała lokale przy ul. Długosza 4, a następnie przy ul. Żeromskiego. W tych samych budynkach ulokowany był także Batalion Operacyjny MO w Sandomierzu oraz WUBP w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu. AIPN Ki, 018/13, Ireneusz Kuliński, „Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność WUBP i KW MO w Kielcach”, praca magisterska napisana pod kierunkiem płk. dr. Zenona Jakubowskiego w Zaocznym Studium Magisterskim Akademii Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1976, s. 23.

⁹ Batalion Operacyjny KW MO w Sandomierzu – samodzielny pododdział milicji działający początkowo na obszarze przyczółka sandomierskiego. W drugiej połowie 1944 r. trwało formowanie batalionu, w którym służyli głównie członkowie BCh z rejonu Buska-Zdroju, Stopnicy i Skalbierza. W styczniu 1945 r. z batalionu utworzono jedenaście grup liczących od 25 do 30 osób. Ich zadaniem było objęcie służby na terenach Kielecczyzny zajętych przez Armię Czerwoną. *Ibidem*, s. 23–24.

¹⁰ Według ustaleń Marzeny Grosickiej na początku 1945 r. na terenie województwa kieleckiego członkowie BCh stanowili ok. 44 proc. stanu osobowego MO. Najwięcej służyło ich w komendach powiatowych MO w Stopnicy – 80 proc. (lipiec–wrzesień 1945 r.), w Sandomierzu – 80 proc. (kwiecień–lipiec 1945 r.), w Pińczowie – 74 proc. (listopad 1945 r.), w Opatowie i Jędrzejowie – po 70 proc. Na terenie pozostałych komend powiatowych i miejskich MO województwa wskaźniki te były znacznie niższe. Na przykład w KP MO w Radomiu – 33 proc. (listopad 1945 r.), w KM MO w Kielcach – 33 proc. (sierpień 1945 r.). M. Grosicka, *Przynależność polityczna funkcjonariuszy Komendy Miejskiej Milicji Obywatelskiej w Kielcach w latach 1945–1946. Rola ludowców w MO [w:] 100-lecie policji miasta Kielce*, red. D. Palacz, K. Wątorok, P. Zalewski, Kielce 2019, s. 280–285.

(Uwagi o samym funkcjonowaniu Komendy w raportach¹¹ kpt. [Stanisława Glinki] „Wrzosa”¹² i ppor. [Grzegorza] Rajewicza¹³).

Posterunek [MO] w Samborcu¹⁴ (pow. sandomierski):

– kom[endant] post[erunku] – plut. Jan Łukawski¹⁵,

– z[astęp]ca kom[andanta] – plut. Jan Korona¹⁶.

Stan: 10 ludzi uzbrojonych.

Na posterunku wymagane książki są zaprowadzone. Z Komendy Pow[iatowej] dotychczas żadnej żywności ani umundurowania nie otrzymali. Niezdyscyplinowani – o 10.00 rano dopiero ubierali się. Zastaliśmy dużo żołnierzy Armii Czerwonej gospodarujących na posterunku.

¹¹ Wspomniane raporty to załączniki do Raportu nr 6 o inspekcji planowej Wojewódzkiej Komendy MO województwa kieleckiego (siedziba w Sandomierzu). Pierwszy dokument został sporządzony przez Stanisława Glinkę. Był to Raport sprawozdawczy nr 6, w którym opisano wyniki przeglądu poszczególnych komórek organizacyjnych Wojewódzkiej Komendy MO województwa kieleckiego z siedzibą w Sandomierzu. W sprawozdaniu podano obsadę personalną wydziałów oraz komórek podległych, a także zawarto podstawowe informacje związane z ich funkcjonowaniem. Drugim załącznikiem było Sprawozdanie z dorywczej inspekcji Wydziału Gospodarczo-Finansowego KW MO okręgu kielecko-radomskiego w Sandomierzu, w którym Grzegorz Rajewicz zawarł szczegółowy opis komórek organizacyjnych komendy odpowiadających za prowadzenie spraw gospodarczych i finansowych.

¹² Stanisław Glinka ps. „Wrzosa”, s. Cypriana i Katarzyny z d. Schoepe, ur. 30 VIII 1917 r. w m. Zaborze. W 1938 r. ukończył Gimnazjum im. Karola Miarki w Mikołowie, następnie studiował w Krakowie (przerwał naukę z powodu trudności finansowych); do września 1939 r. pracował jako urzędnik pocztowy; w czasie okupacji niemieckiej przebywał na Lubelszczyźnie; członek GL/AL; od września 1944 r. szef Oddziału Personalnego w KG MO w Lublinie, od stycznia 1945 r. inspektor KG MO w Warszawie na teren woj. śląskiego, 31 VIII 1950 r. zwolniony ze służby w stopniu podpułkownika na wniosek Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej KC PZPR za nadużycie stanowiska służbowego wobec pracownic KW MO w Kielcach i Lublinie. AIPN, 698/905, t. 1–2, Akta osobowe Stanisława Glinki; AIPN, 2460/1, Kartoteka funkcjonariuszy MSW (karta dot. Stanisława Glinki).

¹³ Grzegorz Rajewicz, s. Edmunda i Marii, ur. 22 III 1902 r. prawdopodobnie w m. Podborocze. Od września 1944 r. w MO: buchalter w Oddziale Gospodarczym KG MO w Lublinie, od czerwca 1945 r. szef Wydziału Buchalteryjno-Finansowego/Wydziału Finansowego KG MO w Warszawie, od lutego 1949 r. w MBP jako naczelnik Biura Finansowo-Budżetowego Wydziału V oraz naczelnik Departamentu Finansowego Wydziału IV, 15 I 1955 r. zwolniony ze służby stopniu podpułkownika. Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/3378> (dostęp 14 X 2019 r.).

¹⁴ Samborzec – obecnie siedziba gminy, pow. sandomierski, woj. świętokrzyskie.

¹⁵ Jan Łukawski, s. Macieja i Władysławy, ur. 16 XI 1913 r. w m. Samborzec. Ukończył szkołę powszechną, następnie uczył się zawodu stolarza; w latach 1934–1936 służył w 4. pułku saperów w Przemyśle; w czasie okupacji niemieckiej pracował we własnym gospodarstwie rolnym w Samborcu; od 1943 r. w BCh (dowódca drużyny); komendant posterunków MO w Samborcu (wrzesień 1944 r.) oraz w Łonowie (luty 1945 r.); w kwietniu 1945 r. zdezerterował ze służby z obawy przed zatrzymaniem przez funkcjonariuszy UB (w tym czasie doszło bowiem do ucieczki dwóch aresztantów z kierowanego przez niego posterunku MO), w maju 1945 r. zatrzymany przez funkcjonariuszy PUBP w Sandomierzu i osadzony w więzieniu na Zamku w Sandomierzu; oskarżony z art. 118 § 1 w zw. z art. 115 § 1 i 2 Dekretu PKWN z dnia 23 IX 1944 r. – Kodeks karny Wojska Polskiego oraz art. 191 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 VII 1932 r. – Kodeks karny; postępowanie umorzono 19 X 1945 r. na mocy Dekretu z dnia 2 VIII 1945 r. o amnestii; zwolniony z więzienia 22 X 1945 r. AIPN, 823/23, Akta sprawy karnej przeciwko Janowi Łukawskiemu.

¹⁶ Jan Korona, s. Wawrzyńca i Katarzyny, ur. 15 V 1918 r. w m. Zawierzbie. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej w Sandomierzu, następnie pracował w gospodarstwie rodziców; w latach 1937–1939 służył w 10. dywizjonie żandarmerii w Przemyśle; w latach 1939–1942 w niewoli niemieckiej, później członek BCh, a następnie Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa; od września 1944 r. funkcjonariusz posterunków MO w Samborcu, Wilczycach i Klimontowie. AIPN Ki, 6/1887, Akta osobowe Jana Korony; AIPN Ki, 104/1, Kartoteka ewidencyjna funkcjonariuszy MO i SB WUSW w Kielcach (karta dot. Jana Korony).

2. Komenda Pow[iatowa MO] pow. stopnickiego w Rytwianach¹⁷:
 - komendant pow[iatowy] – por. Jan Maj¹⁸, wyjechał na kurs do Lublina¹⁹,
 - p.o. komendant – Józef Molisak²⁰, kapral,
 - zastępca [komendanta] do spraw pol[ityczno]-wych[owawczych] – chorąży [Alfred] Ławnik²¹, wyjechał bez uzgodnienia z komendantem do Lublina.

Komenda mieści się w jednym pokoju. Komenda jeszcze w stadium organizacji. Podoficer pers[onalny] kpr. Władysław Witaszek²² – szef kancelarii. Zaprowadzona księga korespondencyjna, księga doręczeń i zaświadczeń wydanych. Są wykazy posterunków i ludzi, kwestionariuszy i ankiet milicjantów nie ma.

Stan milicji w powiecie – 202 [funkcjonariuszy], z tego 11 posterunków pracuje, reszta ludzi (15 posterunków) jest do pomocy istniejącym posterunkom. Posterunki ciągle zmieniają swe miejsca pobytu z powodu obstrzału, a często z powodu kaprysów komendantów wojennych²³. Jest posterunek powiatowy.

¹⁷ Rytwiany – obecnie siedziba gminy, pow. staszowski, woj. świętokrzyskie.

¹⁸ Jan Maj, s. Andrzeja i Marianny, ur. 27 XI 1911 r. w m. Oględów. Ukończył 5 klas szkoły powszechnej; w okresie międzywojennym członek młodzieżowych organizacji ruchu ludowego, a następnie SL; w latach 1932–1934 służył w wojsku; brał udział w kampanii wrześniowej, w czasie okupacji niemieckiej w BCH i Ludowej Straży Bezpieczeństwa; we wrześniu 1944 r. złożył podanie o przyjęcie do MO, komendant MO na powiat stopnicki, w grudniu 1944 r. skierowany do Szkoły Oficerskiej MO w Lublinie, w styczniu 1945 r. wyznaczony do objęcia obowiązków komendanta powiatowego MO w Sieradzu, zwolniony ze służby w kwietniu 1947 r. AIPN Ki, 6/2585, Akta osobowe Jana Maja.

¹⁹ Wyjazd na kurs do Szkoły Oficerskiej KG MO w Lublinie.

²⁰ Prawdopodobnie chodzi o Józefa Molisaka ps. „Kłonica”, „Sęp”, s. Wincentego i Marii, ur. 21 IV 1907 r. w Pęczelicach. Ukończył 6 klas szkoły powszechnej w Kołaczkowicach, następnie pracował w gospodarstwie rodzinnym; w latach 1929–1930 służył w 5. Pułku Strzelców Podhalańskich w Przemyśle; związany z SL; od 1940 r. komendant rejonu BCH; od 7 X 1944 r. komendant MO pow. stopnickiego, od stycznia 1945 r. służył kolejno jako komendant powiatowy KP MO w Busku-Zdroju i kierownik komisariatu KM MO w Częstochowie, odszedł ze służby w lipcu 1946 r. W latach pięćdziesiątych XX w. inwigilowany przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa w związku z formułowaniem negatywnych opinii i sądów na temat władz państwowych oraz sytuacji panującej w Polsce. W tym czasie był pracownikiem biurowym w Spółdzielni Mleczarsko-Jajczarskiej w Działoszycach oraz prezesem Spółdzielni Pracy Wytwórczości Kafli w Działoszycach. W 1964 r. „przeprowadzono [z nim] rozmowę profilaktyczno-ostrzegawczą, po której zaprzestano działalności”. AIPN, 2174/1310, Akta osobowe żołnierza; AIPN Ki, 6/5762, Akta osobowe Józefa Molisaka; AIPN Ki, 104/1, Kartoteka ewidencyjna funkcjonariuszy MO i SB WUSW w Kielcach (karta dot. Józefa Molisaka); AIPN Ki, 0031/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW w Kielcach (karta dot. Józefa Molisaka).

²¹ Prawdopodobnie chodzi o Alfreda Ławnika, s. Józefa, ur. 20 X 1924 r. w m. Smołwy. Pod koniec okupacji niemieckiej w AL; od lipca 1944 r. w MO. W momencie powstania raportu, tj. w grudniu 1944 r., pełnił obowiązki zastępcy komendanta powiatowego MO do spraw polityczno-wychowawczych w Lublinie. W aktach osobowych odnotowano, że 3 I 1945 r. Alfred Ławnik jako „komendant powiatowy MO w Stopnicy” zginął w miejscowości Kocia Góra. AIPN Lu, 0211/1727, Akta osobowe Alfreda Ławnika; AIPN Lu, 028/2547, Kartoteka funkcjonariuszy (karta dot. Alfreda Ławnika).

²² Władysław Witaszek, s. Macieja i Józefy, ur. 4 VIII 1917 r. w m. Sielec. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej; w latach 1936–1939 służył w kompanii telefonicznej 2. Dywizji Piechoty Legionów w Kielcach; we wrześniu 1939 r. walczył w 6. batalionie telegraficznym w Jarosławiu (ranny), osadzony przez Niemców w Stalagu XIII A w Norymberdze; w 1943 r. powrócił do Polski; członek BCH, w których zajmował się szkoleniem wojskowym; od 2 VIII 1944 r. sekretarz Komendy MO powiatu stopnickiego w Rytwianach, od lutego 1945 r. referent personalny KP MO w Stopnicy, od maja 1947 r. p.o. referent Sekcji Kadr KW MO w Kielcach, zwolniony ze służby na mocy Rozkazu personalnego Komendanta Głównego MO nr 253 z dnia 31 XII 1948 r. AIPN Ki, 6/4870, Akta osobowe Władysława Witaszka.

²³ Na temat różnych kwestii dotyczących stacjonowania oddziałów Armii Czerwonej w powojennej Polsce zob. m.in.: *Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993*, red. K. Filip, M. Golon, Borne Sulimowo–Bydgoszcz–Gdańsk 2014. W ujęciu regionalnym interesującym studium dotyczącym

Kom[endant] [posterunku] powiatow[ego] Franciszek Stępień²⁴.

Stan posterunku 14 ludzi.

Kierownik Wydziału Śledczego kapral Franciszek Kułaga²⁵ (policjant granatowy²⁶ do 1939 r.) – zaprowadził kilka dni temu k[sięgę] d[ochodzeń] i książkę zatrzymanych. Wydziału zorganizowanego i pracującego w powiecie faktycznie jeszcze nie ma.

Podoficer gosp[odarczy] kpr. Bławat²⁷.

Książki żywnościowej nie ma, jest wykaz rozdziału produktów otrzymanych z Kom[andy] Wojewódzkiej (1 raz na cały okres).

Wykaz umundurowania jest (powiat otrzymał 26 płaszczy i 5 kompletów [mundurowych]).

Wykaz broni jest niedokładny.

Komenda pobiera mandaty karne i wydatkuje na własne potrzeby – do końca 1944 r.

Komenda miała wpływu 27 495 zł.

Komenda miała wydatków 21 895 zł.

Komenda wypłaca pensje. Stwierdzam brak dowodów na wypłatę ostatnio otrzymanych 190 000 zł. Istniejące dokumenty zabrałem i poleciłem kpr. Bławatowi zjawić się w Komendzie Wojewódzkiej. (Bławat został zawieszony do wyjaśnienia i będzie przy Komendzie Wojewódzkiej, aż dochodzenie w jego sprawie będzie zakończone).

negatywnych aspektów obecności Armii Czerwonej na Kielecczyźnie zob. artykuły: M. Zawisza, *Armia Czerwona na Kielecczyźnie (1944–1946)*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne” 2013, t. 14, s. 119–144; R. Śmietanka-Kruszelnicki, E. Wróbel (Krężolek), *Przestępstwa żołnierzy Armii Czerwonej na Kielecczyźnie 1945–1946*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2006, nr 25, s. 121–128.

²⁴ Nie ustalono bliższych danych.

²⁵ Franciszek Kułaga, s. Wojciecha i Marii, ur. 20 XI 1905 r. w m. Góra. Ukończył 6 klas szkoły powszechnej oraz kurs policjiny w Mostach Wielkich; w latach 1928–1932 służył prawdopodobnie w 1. pułku piechoty Legionów w Warszawie; do 1939 r. funkcjonariusz Policji Państwowej; w czasie okupacji niemieckiej przebywał w okolicach Buska-Zdroju; członek BCh, od 1944 r. członek PPR oraz funkcjonariusz Komendy MO na pow. stopnicki, zwolniony ze służby w 1947 r. na podstawie orzeczenia Komisji Weryfikacyjnej. AIPN Ki, 104/1, Kartoteka ewidencyjna funkcjonariuszy MO i SB WUSW w Kielcach (karta dot. Franciszka Kułagi).

²⁶ W latach 1918–1939 istniała w Polsce Policja Państwowa – formacja mundurowa, której funkcjonariusze byli odpowiedzialni za „utrzymanie bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego” w kraju. Status Policji Państwowej regulowało Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 III 1928 r. o Policji Państwowej (DzU 1928, nr 28, poz. 257). Od grudnia 1939 r. na terenach Polski administrowanych przez niemieckie władze okupacyjne działała Policja Polska Generalnego Gubernatorstwa, która była kontrolowana i zarządzana przez władze niemieckie „za pośrednictwem” Ordnungspolizei (Policja Porządkowa). A. Hempel, *Pogrobowcy kłęski. Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 1990. Różnym aspektom funkcjonowania formacji policyjnych na Kielecczyźnie w latach 1919–1945 poświęcono wydawnictwo zbiorowe *Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. E. Majcher-Ociesa, Kielce 2010.

²⁷ Antoni Bławat ps. „Jaśmin”, s. Marcina i Wiktorii, ur. 8 V 1917 r. w m. Pieczonogi. Ukończył szkołę powszechną w Skrobaczowie; członek lokalnych struktur Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”; w czasie okupacji niemieckiej prowadził sklep w Strzałkowie, a następnie w Stopnicy; członek oddziału BCh Józefa Maślanki, z którym przeszedł do I Brygady AL Ziemi Krakowskiej im. Bartosza Głowackiego; od 2 VIII 1944 r. w MO na terenie powiatu stopnickiego, 1 X 1944 r. przeniesiony do Referatu Gospodarczego Komendy MO powiatu stopnickiego; ukończył Kurs Szeregowych MO przy KW MO w Kielcach oraz Kurs Kierowników Jednostek MO w Szkole Oficerskiej MO w Łodzi; w latach 1946–1952 w referatach i wydziałach Służby Śledczej KW MO w Kielcach i KP MO w Sandomierzu, w latach 1954–1955 zastępca naczelnika Wydziału Śledczego KW MO w Kielcach, od 1956 r. zajmował kierownicze stanowiska w sekcjach śledczych i dochodzeniowo-śledczych KW MO w Kielcach, od 1969 r. na emeryturze. AIPN Ki, 01/2252, Akta osobowe Antoniego Bławata.

Wszyscy pracownicy Komendy Powiatowej to są BCh-owcy. Żadnych śladów pracy politycznej. Życi między sobą, pilnowali, żeby żaden z nich nie skompromitował się. Starali się za wszelką cenę usprawiedliwić przede mną Bławata. Milicja w 90 proc. też członkowie BCh.

Partie polit[yczne] o MO:

Kierownik miejscowego Urzędu Bezpieczeństwa²⁸ oraz jeden z kierowników PPR nie może nic specjalnego o milicji powiedzieć. Obiecali dać kilku PPR-owców do pracy w Komendzie Powiatowej.

3. Komenda [MO] pow[iatu] opatowskiego:

- kom[endant] pow[iatowy] – Stanisław Uba²⁹, na kursie w Lublinie,
- p.o. komendant pow[iatowy] – st. sierż. Marian Rykwa³⁰,
- kom[endant] pow[iatowy] posterunku MO – Stanisław Stańczak³¹,
- z[astęp]ca [komendanta] do spraw pol[ityczno]-wych[owawczych] – sierż. pchor. Zembrzycki³².

Komendy Pow[iatowej] faktycznie nie ma, nie ma podziału pracy, nie ma żadnych ksiąg. W związku ze Świętem Trzech Króli (inspekcja była przeprowadzona

²⁸ Teodor Kufel, s. Marcina i Agaty, ur. 2 X 1908 r. w m. Święcica. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej; w okresie międzywojennym członek KPP; w 1931 r. służył w 10. pułku strzelców konnych w Łańcucie; w latach trzydziestych XX w. pracował jako szewc, w 1934 r. uczestniczył w strajku szweców staszowskich; w 1937 r. aresztowany za prowadzenie działalności komunistycznej; w czasie okupacji niemieckiej członek BCh; latem 1944 r. uczestniczył w procesie tworzenia struktur bezpieczeństwa w regionie Staszowa, według zachowanych materiałów archiwalnych pełnił obowiązki kierownika Gminnego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Staszowie, 25 VII 1945 r. zwolniony ze służby z powodu problemów zdrowotnych. AIPN Ki, 103/1923, Akta osobowe Teodora Kufla.

²⁹ Stanisław Uba, s. Franciszka i Marianny, ur. 11 XI 1911 r. w m. Piórków. W okresie międzywojennym uczył się w Liceum Krzemienieckim w Krzemieńcu i Seminarium Nauczycielskim w Bodzentynie (przerwał naukę z powodu trudności materialnych); działacz młodzieżowego ruchu ludowego i SL; w latach 1932–1933 służył w wojsku; w czasie okupacji niemieckiej członek BCh; od sierpnia 1944 r. w MO: komendant powiatowy MO w Opatowie, od połowy grudnia 1944 r. do stycznia 1945 r. słuchacz kursu w Szkole Oficerskiej MO w Lublinie, funkcjonariusz KW MO w Kielcach, skąd skierowano go do objęcia stanowiska kierownika komisariatu MO w Ostrowcu Świętokrzyskim, ponownie przeniesiony do KW MO w Kielcach; w kwietniu 1945 r. porzucił służbę w milicji, oskarżony o dezercję i zabór broni służbowej (art. 118 § 1 i 2 w zw. z art. 115 § 1 Dekretu PKWN z dnia 23 IX 1944 r. – Kodeks karny Wojska Polskiego) oraz bezprawne przekazanie broni służbowej osobie trzeciej (art. 4 § 1 lit. a Dekretu PKWN z dnia 30 X 1944 r. o ochronie państwa), 9 V 1947 r. wyrokiem WSR w Kielcach skazany na rok więzienia oraz pozbawienie praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na rok. AIPN Ki, 6/5734, Akta osobowe Stanisława Uby; AIPN Ki, 8/304, Akta sprawy karnej przeciwko Stanisławowi Ubie i innym.

³⁰ Marian Rykwa, s. Władysława i Tekli, ur. 13 VI 1911 r. w m. Kobyłany. Ukończył 6 klas szkoły powszechnej; związany z ruchem ludowym; w latach 1929–1931 służył w wojsku; w czasie okupacji niemieckiej członek BCh; po wojnie zastępca komendanta powiatowego MO w Opatowie, odszedł ze służby z powodu problemów zdrowotnych. AIPN Ki, 6/3862, Akta osobowe Mariana Rykwy.

³¹ Stanisław Stańczak, s. Jana i Wiktorii, ur. 14 X 1914 r. (lub 13 I 1913 r.) w m. Żerniki. Ukończył szkołę powszechną oraz kurs szewski; w latach 1936–1938 służył w 2. Pułku Strzelców Podhalańskich w Sanoku, następnie w Batalionie KOP „Żytyń”; we wrześniu 1939 r. walczył w 38. Pułku Piechoty Strzelców Lwowskich w okolicach Przemyśla; w czasie okupacji niemieckiej przebywał w domu rodzinnym i pracował jako szewc; członek BCh; 7 X 1944 r. wstąpił do MO, po 1945 r. komendant posterunków MO w powiecie opatowskim; od 1948 r. w PPR; zwolniony z milicji w 1949 r. z powodu służby w KOP w okresie międzywojennym, zaangażowania w działalność zbrojnego ruchu ludowego podczas okupacji oraz z uwagi na powojenną przynależność do SL (wstąpienie do PPR interpretowano jako koniunkturalny krok mający pomóc w zachowaniu zajmowanego stanowiska w MO). AIPN Ki, 6/4239, Akta osobowe Stanisława Stańczaka.

³² Nie ustalono bliższych danych.

6 stycznia [1945 r.] w Komendzie nikogo nie zastałem. Dopiero na mój rozkaz zaczęli się ściągać. Początki ksiąg są u podoficera śledczego st. sierż. Michała Jagiełły³³ (b[ylego] podoficera żandarmerii, przy okupacji komendant P[aństwowego] K[orpusu] B[ezpieczeństwa]³⁴). Komenda nie otrzymała za cały okres ani jednego munduru i żadnych artykułów żywnościowych.

Posterunki były 3, ale w związku z posunięciami wojsk radzieckich zostały ściągnięte. Komenda Powiatowa nie ma stałego swego miejsca pracy. Za cały okres z Kom[andy] Wojewódzkiej do powiatu nikt nie przyjeżdżał. Faktycznym gospodarzem milicji jest komendant wojenny kpt. Popow³⁵. ^dKomendant wojenny^d mówi o milicji jak o swojej pomocniczej organizacji. On milicję uzbroił częściowo, zazwyczaj karmi, częściowo nawet umundurował. Posterunki wyrzucają, a nowe powołują do pracy zupełnie według widzimisię kpt. Popowa. Kpt. Popow ma pretensje, że milicja niezdecydowanie i bojaźliwie walczy z reakcją. Mnie prosił kpt. Popow, by milicji nic nie dawać, on ją zabezpieczy: „U mnie musi być milicja ubrana i uzbrojona bez waszej pomocy”. P[ehniącego] o[bowiazki] komendanta wezwałem do Komendy Wojewódzkiej. Sytuację w tym powiecie oceniam na bardzo groźną.

4. Aparat pol[ityczno]-wych[owawczy]:

- zastępca kom[andanta] woj[ewódzkiego] do spraw pol[ityczno]-wych[owawczych] ppor. Teofil Krześniak,
- szef woj[ewódzkiego] Wydziału Pol[ityczno]-Wych[owawczego] ppor. Dyszewski³⁶,
- instruktorzy wydziału ppor. [Stanisław] Wawrzyńczyk^{e37} i por. Krupa³⁸.

^{d-d} Podkreślono maszynowo.

^e W oryginale: Wawrzyński.

³³ Prawdopodobnie chodzi o kierownika Referatu Śledczego KP MO w Opatowie Michała Jagiełłę. W październiku 1946 r. zdezerterował ze służby. Postanowieniem Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Kielcach był poszukiwany listem gończym w związku z samowolnym opuszczeniem stanowiska oraz przywłaszczeniem kosztowności stanowiących depozyt pozostawiony w KP MO w Opatowie. AIPN, 0952/142, Postanowienie WPR w Kielcach w sprawie Michała Jagiełły, 29 X 1946 r., s. 24.

³⁴ Państwowy Korpus Bezpieczeństwa – konspiracyjna formacja policyjna istniejąca w strukturach Delegatury Rządu na Kraj.

³⁵ Nie ustalono bliższych danych.

³⁶ Roman Dyszewski, s. Franciszka i Janiny, ur. 15 XII 1918 r. w m. Prokocice. Ukończył szkołę powszechną i gimnazjum; w czasie okupacji niemieckiej ukończył liceum techniczne w Krakowie, pod koniec wojny wstąpił do BCH, w których agitował na rzecz współpracy z AL, przeszedł do I Brygady AL Ziemi Krakowskiej im. Bartosza Głowackiego; funkcjonariusz MO: ukończył Kurs Oficerów Polityczno-Wychowawczych przy KG MO w Lublinie, 15 XII 1944 r. wyznaczony do objęcia stanowiska szefa Wydziału Polityczno-Wychowawczego MO województwa kieleckiego, w 1946 r. zajmował stanowisko zastępcy komendanta Kursu Przeszkolenia Szeregowych MO w Kielcach, w 1947 r. odszedł ze służby na własne żądanie. AIPN Ki, 6/810, Akta osobowe Romana Dyszewskiego.

³⁷ Nie ustalono bliższych danych.

³⁸ Franciszek Krupa, s. Stanisława i Marii, ur. 1911 r. w m. Podolszynka Ordynacka. Ukończył 2 klasy gimnazjum; służył w 12. Pułku Ułanów Podolskich w Krzemieńcu oraz w Batalionie KOP „Rokitno”; po wkroczeniu Armii Czerwonej do Krzeszowa wstąpił do tzw. czerwonej milicji, po wycofaniu się wojsk sowieckich pracował w rodzinnym gospodarstwie rolnym; zaangażowany w konspiracyjną działalność ruchu ludowego, następnie przeszedł do podziemia komunistycznego; po wkroczeniu Sowietów na Lubelszczyznę w 1944 r. rozpoczął służbę w MO: w listopadzie 1944 r. skierowany na Kurs Polityczno-Wychowawczy KG MO w Lublinie, od 15 XII 1944 r. instruktor Wydziału Polityczno-Wychowawczego Komendy MO województwa kieleckiego; zastępca komendanta powiatowego MO w Końskich; oczyszczony przez Wojskowy Sąd Okręgu Łódzkiego z oskarżenia o przechowywanie nielegalnych pism „Polska Walczy” i „Powstanie Warszawy”, po opuszczeniu aresztu przebywał w Końskich, a następnie wyjechał do Biłgoraja. AIPN Ki, 6/2087, Akta osobowe Franciszka Krupy.

Ppor. Krześniaka podczas inspekcji nie było.

Kom[endant] wojewódzki nie wie, gdzie jest ppor. Krześniak.

Planu pracy aparatu pol[ityczno]-wych[owawczego] nie ma. Szef wydziału ppor. Dyszewski opracował plan szkoły dokształcającej i plan pogadank dla Batalionu [Operacyjnego MO]. Plan[u], który by uwzględnił pracę powiatów, pracę wyszkolenia, propagandy i wydawnictw, i innych nie ma. Z[astęp]ca [komendanta] do spraw pol[ityczno]-wych[owawczych] w ogóle żadnych planów i ['] przed szefem wydziału nie wysunął. I tak szef wydziału jest jednym organem i instancją, z[astęp]ca [komendanta] do spraw pol[ityczno]-wych[owawczych] zupełnie inną. Jak dotychczas nie ma aparatów pol[itycznych] w powiatach. Wysłani z lubelskich absolwentów szkoły pol[ityczno]-wych[owawczej] na stanowiska za[stę]pców kom[endantów] pow[iatowych] do spraw pol[ityczno]-wych[owawczych] wcale jeszcze do pracy nie przystąpili. Chor. Ławnik (pow. stopnicki) i sierż. Zembrzycki (pow. opatowski) przedstawili się komendantom jako niepodporządkowani im pracownicy pol[ityczni] z Lublina – chor. Ławnik po 2–3 dniach wyjechał nie wiadomo gdzie i po co, sierż. pchor. Zembrzycki wyjechał do Lublina bez uzgodnienia i pozwolenia komendanta, powołując się na jakiś ustny rozkaz generała. Sierż. pchor. Zembrzycki złożył raport o swej pracy, z którego wynika, że wszystko w jego powiecie jest dobre, tymczasem tego powiatu faktycznie nie ma. Sierż. pchor. Zembrzycki nie umie pisać po polsku – jego raport jest po prostu kompromitujący (raport sierż. Zembrzyckiego załączam).

Z[astęp]ca [komendanta] do spraw pol[ityczno]-wych[owawczych] Kom[andy] Wojew[ódzkiej] ppor. Krześniak dotychczas żadnego wysiłku [nie podjął] w kierunku zorganizowania aparatu pol[ityczno]-wych[owawczego] i pracy polit[ycznej], mimo że dostał poważną pomoc z Lublina, bo 6 absolwentów kursu ofic[erów] pol[ityczno]-wych[owawczych].

Aparat pol[ityczno]-wych[owawczy] nie ma najmniejszego wpływu na ogólną pracę milicjantów i obsadę stanowisk. Czym się zajmuje ppor. Krześniak i jak sobie wyobraża pracę z[astę]pcy [komendanta] do spraw polit[yczno]-wych[owawczych], trudno mi określić.

II. ^gOpis MO^g

1. PPR uważa, że milicja uczciwie pracuje. Zastrzeżenia ma co do składu politycznego tak Komendy, jak i całej milicji. Uważają, że milicja jest bezsilna^h wobec Armii Czerwonej – że nawet komendanci wojenni nie dają sobie rady z faktami rabunków. Niepokoi PPR brak PPR-owców w milicji.

2. Str[onnictwo] Ludowe nie ma żadnych zastrzeżeń co do pracy milicji.

3. PPS ma pretensje w sprawie pobicia TUR-owca na badaniu w urzędzie śledczym.

Uwaga: w sprawie pobicia TUR-owca po zapoznaniu się z pierwszymi danymi podjąłemⁱ decyzję:

a) Resort Bezpieczeństwa [Publicznego] przeprowadzi dokładne dochodzenie,

^f Słowo nieczytelne.

^{g-g} *W oryginale:* Opisuje o MO.

^h *W oryginale:* bezwzględna.

ⁱ *W oryginale:* przyjąłem.

b) do wyjaśnienia ob. Jana Bolewkę³⁹, który pobił TUR-owca na badaniu, zawiesić w kierowniczej funkcji wydziału i wstrzymać chwilowo jego wnioski na awans oficerski.

4. Wojew[ódzki] Urząd Bezpieczeństwa [Publicznego] ma zastrzeżenie poważne co do składu politycznego tak Komendy, jak i całej milicji. W Urzędzie Bezpieczeństwa jest szereg danych o niektórych pracownikach MO, o ich kontaktach z reakcją. Resort Bezpieczeństwa [Publicznego] uważa, że ppor. Krześniak zupełnie nie zajmuje się sprawą obsady Komendy Wojew[ódzkiej] i [komend] pow[iatowych]. Wobec faktu opanowania kluczowych stanowisk przez BCh-owców nie zawsze szczerze z demokracją związanych. Resort Bezpieczeństwa [Publicznego] określa Krześniaka jako pijaka. W sprawie nieporozumień między Resortem Bezpieczeństwa [Publicznego] a Komendą Wojewódzką wydaje mi się, że główną przyczyną jest prowincjonalny spór o ważność i kompetencje. Kpt. Duljasz⁴⁰ uważa się za kacyka, który uratował Sandomierskie, a tu mu nagle wyrwano milicję spod kurateli. Tym niemniej wydaje mi się, że kpt. Duljasz słusznie ocenia pracę i stan milicji. Zwróciłem kpt. Duljaszowi uwagę, że tych nielicznych PPR-owców, którzy byli, on pchnął tylko do bezpieczeństwa, o milicję się nie troszcząc. Dokładnie określiłem kpt. Kaczmarczykowi w obecności kpt. Duljasza, jaką ma być ich współpraca i jakie oni posiadają względem siebie kompetencje. Wydaje mi się, że Urząd Bezp[ieczeństwa] oderwał się od innych organizacji – szerzy postrach w województwie. Urzędy bezp[ieczeństwa] mają szereg różnych kosztowności i materiałów – kpt. Duljasz powiada, że nie ma zaufania do województwa⁴¹ i dlatego im tego nie oddaje. PPR ocenia, że Duljasz chociaż jest PPR-owcem, od partii się oddalił. Wydaje mi się celowe Duljaszowi zmienić miejsce pracy.

III. Uwagi ogólne o sytuacji [MO] w województwie

Oswobodzone powiaty woj[ewództwa] kieleckiego są ciągle w sytuacji terenu przyfrontowego. Komendanci wojenni i d[owódcy] oddz[iałów] działających są faktycznymi gospodarzami terenu. Milicja Obywatelska jest pewnego rodzaju przydatkiem tolerowanym w mniejszym albo większym stopniu. Wyjątek stanowi miasto Sandomierz, które jest siedzibą władz wojewódzkich. Jasne, że gdyby milicja mogła się wykazać konkretną i aktywną pracą, wtedy by zawojowała sobie odpowiednie stanowisko. Aktywności tej jednak u milicji nie ma. Komenda Wojewódzka nie zrobiła nic w kierunku

³⁹ Nie ustalono bliższych danych.

⁴⁰ Hipolit Duljasz, s. Antoniego i Józefy, ur. 10 XI 1911 r. w Radomiu. Od grudnia 1929 r. członek KPP, w latach 1935–1937 zasiadał we władzach okręgów KPP w Radomiu i Łodzi, kilkakrotnie aresztowany i więziony za prowadzenie działalności komunistycznej; w czasie wojny przebywał w okolicach Równego i Łwowa, ślusarz-metalurg w zakładach metalowych; członek WKP(b); w lutym 1944 r. został przetrzucony do Polski do oddziału partyzanckiego; od sierpnia 1944 r. przebywał na przyczółku sandomierskim, gdzie nadzorował proces tworzenia organów bezpieczeństwa państwa; od grudnia 1945 r. w MBP, m.in. naczelnik Wydziału Polityczno-Wychowawczego Departamentu Więziennictwa MBP, zastępca dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP oraz dyrektor Centralnego Zarządu Więziennictwa MSW; w latach 1957–1960 oddelegowany do Międzynarodowej Komisji Kontroli i Nadzoru w Wietnamie. AIPN, 0194/1346, Akta osobowe Hipolita Duljasza.

⁴¹ Prawdopodobnie chodzi o instytucje administracji państwowej szczebla wojewódzkiego, które działały wówczas w Sandomierzu. Jak wynika z opisu postawy politycznej Hipolita Duljasza w tym czasie, w opinii inspektora KG MO w Lublinie funkcjonariusz ten zapewne „dystansował” się również od działających w mieście władz partyjnych.

podniesienia autorytetu organów milicji. Komenda Wojew[ódzka] do terenów nie docierała i ograniczyła się pracą w samym Sandomierzu i jednostek MO w mieście. Ludność oswobodzonych powiatów nie zna Wojska Polskiego. Na całym terenie brak jakichkolwiek polskich napisów i plakatów, nie odczuwa się istnienia polskiej władzy. Możliwe, żeby dać jeszcze jeden dowód na to, że rządzi Armia Czerwona i ZSRR, że niektóre elementy starają się, by milicja aktywności nie wykazywała. Cała milicja jest jedną rodziną BCh. Dużo elementu pozytywnego, szczerze demokratycznego, który chce pracować. Trzeba jednak stwierdzić, że BCh, wstępując do milicji, broni do MO nie dały. BCh były silne i dobrze uzbrojone. Gdzie podziała się broń? Na to pytanie kom[endant] wojew[ódzki] nie mógł mi dać odpowiedzi.

Stoi zagadnienie wprowadzenia do milicji nowych ludzi i szczerych demokratów niezwiązanych terenowo. Stoi sprawa zastąpienia^j pewnej ilości milicji z [województwa] kieleckiego inną milicją.

Komenda Wojewódzka wykazała dużo inicjatywy w kierunku wyszkolenia Batalionu Operacyjnego [MO]. Jak dotychczas za mało jednak jest nauki o organizacji komend i posterunków MO. Trochę Komenda zapomniała, że z tego batalionu trzeba będzie tworzyć małe jednostki milicyjne. Komenda Wojewódzka nie zna dobrze ludzi – w obecnej sytuacji uważam za przedwczesne wydawać legitymacje. Trzeba przeprowadzić faktyczną czystkę i dopiero wtedy wydać legitymacje.

Należy szybko przeprowadzić pewne zmiany organizacyjne w woj[ewództwie] kieleckim, ponieważ sytuacja na froncie może się zmienić i postawi nowe zadania przed kielecką MO.

IV. Wnioski

Wobec stanu powyższego podanego w poprzednich punktach proponuję:

1. Stworzyć na terenie Sandomierza komisję z oddziałem party[jno-]poli[tycznym] celem przeprowadzenia czystki:
 - a) komisja da orzeczenie w sprawie nadużyć finansowych kpr. Bławata (pow. stopnicki) i sprawy pobicia TUR-owca w urzędzie śledczym.
2. Wprowadzenie kilku PPR-owców na czołowe stanowiska w Komendzie.
3. Zamienić z[astę]pcę kom[endanta] wojew[ódzkiego] do spraw operacyjnych^k ppor. Mazankę.
4. Zamienić z[astę]pcę [komendanta] do spraw polit[yczno]-wychow[awczych] ppor. Krześniaka.
5. Zamienić cały skład oficerów Batalionu Operacyjnego absolwentami kursu lubelskiego z perspektywą wysunięcia tych nowych oficerów na komendantów powiatowych nowo oswobodzonych powiatów.
6. Zabezpieczyć materialnie wojew[ództwo] kieleckie (wnioski za raportami por. Rajewicza).
7. Po przeprowadzeniu proponowanych zmian skontrolować dodatkowo wojew[ództwo] kieleckie.

^j *W oryginale: zamiany.*

^k *W oryginale: liniowych.*

„TRZEBA PRZEPROWADZIĆ FAKTYCZNĄ CZYSTKĘ”. RAPORT Z INSPEKCIJ...

Uwagi: wnioski 1 i 2 podałem komendantowi [wojewódzkiemu MO] do wykonania już na inspekcji. Załączam raport kpt. [Stanisława Glinki] „Wrzosa” i por. Rajewicza.

10 I [19]45 r.

Inspektor Komendy Głównej [MO]
mjr Kratko

Źródło: AIPN, 1550/741, s. 3–7, mps.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

0193/6976; 0194/1346; 0952/142; 698/905, t. 1–2; 706/338; 823/23; 1550/741; 1550/2056; 1945/3; 2460/1; 2911/1.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Delegatura w Kielcach

0031/1; 01/2252; 018/13; 6/810; 6/1887; 6/2087; 6/2585; 6/3862; 6/4239; 6/4870; 6/5734; 6/5762; 8/304; 103/1923; 104/1.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku

130/2295; 246/1.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie

010/196, t. 1; 028/2547; 0211/1727.

Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu

Akta miasta Sandomierza: 2121.

Źródła publikowane

Księgi więzienia na Zamku w Lublinie 1944–1954, t. II: *Księga główna więźniów śledczych 8 XII 1944–22 II 1945*, red. i oprac. A.T. Filipek, M. Krzysztofik, Lublin 2010.

Akty prawne

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 III 1928 r. o Policji Państwowej (DzU 1928, nr 28, poz. 257).

Opracowania

Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993, red. K. Filip, M. Golon, Borne Sulinowo–Bydgoszcz–Gdańsk 2014.

Bełczewski B., *Pierwsze dni*, Warszawa 1964.

Eisler J., *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014.

Fedorowski K., *Represje PUBP w Sandomierzu wobec Kościoła rzymskokatolickiego w latach 1944–1956 – problematyka personalno-organizacyjna*, „Studia Sandomierskie. Teologia, Filozofia, Historia” 2012, nr 19/1.

Frazik W., *Twarze kieleckiej bezpieki – wstęp* [w:] *Katalog wystawy „Twarze kieleckiej bezpieki”*, oprac. M. Komaniecka, Kraków 2007.

Grosicka M., *Przynależność polityczna funkcjonariuszy Komendy Miejskiej Milicji Obywatelskiej w Kielcach w latach 1945–1946. Rola ludowców w MO* [w:] *100-lecie policji miasta Kielce*, red. D. Palacz, K. Wątopek, P. Zalewski, Kielce 2019.

Hempel A., *Pogrobowcy kłęski. Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 1990.

Jończyk M., *Struktura aparatu bezpieczeństwa oraz siedziby cywilnych instytucji publicznych w Kielcach w latach 1945–1946* [w:] *Wokół pogromu kieleckiego*, t. II, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008.

Kucharski S., Piwko R., *Kucharski Tadeusz*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2016, nr 44.

Kuśnierz R., *Początki organów bezpieczeństwa publicznego na Kielecczyźnie (WUBP z siedzibą w Rytwianach)* [w:] *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012.

- Majer P., *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.
- Naumiuk J., *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie 1944–1947*, Lublin 1969.
- Pączek T., *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1954*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1.
- Piwko R., *Brama Opatowska*, „Sandomierzanin. Pismo Społeczno-Kulturalne” 2019, nr 12.
- Piwko R., *Obozowe Drużyny Bojowe w Sandomierzu (1944–1946). Działalność organizacji Bronisława Sokolowskiego „Franta” oraz represje komunistyczne wobec jej członków*, Kielce–Kraków 2016.
- Piwko R., *Ppor. rez. Jan Kuśnierz „Mysz”*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2016, nr 42.
- Piwko R., *Raoul Sergiusz Madela „Paproć” (1914–1945). Zarys biografii ostatniego szefa wywiadu Obwodu AK Sandomierz*, Sandomierz 2019.
- Piwko R., *Sprawa sandomierska. Wokół mordu sądowego dokonanego na żołnierzach Obwodu AK Sandomierz w lutym 1945 r.* (w druku).
- Piwko R., *Tadeusza Leśniaka droga na Wschód*, „Sandomierzanin. Pismo Społeczno-Kulturalne” 2019, nr 2.
- Sobór-Świdarska A., *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., Wróbel (Krężolek) E., *Przestępstwa żołnierzy Armii Czerwonej na Kielecczyźnie 1945–1946*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2006, nr 25.
- Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. E. Majcher-Ociesa, Kielce 2010.
- Zawisza M., *Armia Czerwona na Kielecczyźnie (1944–1946)*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne” 2013, t. 14.
- Znaczenie przyczółka sandomiersko-baranowskiego dla ofensywy styczniowej*, red. K. Urbański, Sandomierz 1975.

Strony internetowe

- Baza Biblioteki Sejmowej, <https://bs.sejm.gov.pl> (dostęp 9 X 2019 r.).
- Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa: Franciszek Józwiak, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/498?katalog=5> (dostęp 9 X 2019 r.).
- Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa: Józef Kratko, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/39390> (dostęp 28 X 2019 r.).
- Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa: Teofil Krześniak, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/121704> (dostęp 14 X 2019 r.).
- Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa: Grzegorz Rajewicz, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/3378> (dostęp 14 X 2019 r.).
- Katalog kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL: Franciszek Józwiak, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/498?katalog=4> (dostęp 9 X 2019 r.).

STRESZCZENIE

W artykule omówiono okoliczności ustanowienia przyczółka sandomierskiego w lipcu i sierpniu 1944 r. Zwrócono uwagę także na najważniejsze aspekty związane z późniejszym, niespełna półrocznym funkcjonowaniem wojskowej i cywilnej administracji zarządzającej fragmentem przedwojennego województwa kieleckiego.

Jedną z ważniejszych kwestii związanych z instalowaniem władzy komunistycznej na przyczółku było ustanowienie struktur aparatu bezpieczeństwa państwa, w tym Milicji Obywatelskiej. W oparciu o dotychczasowe ustalenia, a także w efekcie przeprowadzonych kwerend archiwalnych w artykule zarysowano początki MO na przyczółku sandomierskim.

Działania milicji przedstawia dokument przygotowany przez mjr. Józefa Kratkę – funkcjonariusza Komendy Głównej MO w Lublinie. W pierwszych dniach stycznia 1945 r. wraz ze Stanisławem Glinką i Grzegorzem Rajewiczem dokonał on całościowej inspekcji komendy wojewódzkiej.

W efekcie został przygotowany obszerny raport omawiający aktualny stan funkcjonowania MO na przyczółku. Dokument ukazuje strukturę wewnętrzną komendy oraz stopień zorganizowania podległych jej komend terenowych i posterunków. Zawiera także cenne informacje dotyczące obsady personalnej, miejsca funkcjonariuszy w ówczesnym systemie władzy oraz rzuca nieco światła na problem tzw. codzienności pierwszych milicjantów.

Słowa kluczowe: przyczółek sandomierski, Milicja Obywatelska, instalowanie władzy komunistycznej, aparat bezpieczeństwa państwa, kontrola, raport, inspekcja.

SUMMARY

The article discusses the factors for the formation of the Sandomierz bridgehead in July and August 1944. It also draws attention to the most important aspects connected with the subsequent brief functioning of the military and civilian administration, less than half a year, in administering a fragment of the pre-war Kielce voivodeship.

One of the most important issues connected with installing the communist government on the bridgehead was the establishment of the state security apparatus structures, including the Citizens' Militia. On the basis of the findings so far and as a result of archival searches, the article outlines the beginnings of the Citizens' Militia in the Sandomierz bridgehead.

The activities of the militia are presented in a document prepared by Major Józef Kratka, an officer of the Citizens' Militia Headquarters in Lublin. In the first days of January 1945, he carried out a comprehensive inspection of the voivodeship command, together with his companions Stanisław Glinka and Grzegorz Rajewicz.

As a result, an extensive report was prepared, discussing the current state of MO functioning in the bridgehead. The document shows the internal structure of the command and the level of organisation of the field commands and posts subordinate to it. It also contains valuable information on the staff and the officers' place in the ruling system at that time, as well as shedding some light on the problem of the professed everyday reality of the first militia.

Keywords: Sandomierz bridgehead, Citizens' Militia, installation of communist power, state security apparatus, checks, report, inspection.